

gevoeld en het middengedeelte er uit naar buiten gewerkt, om daar de eieren te depo-
neeren? Of hebben mannetje en wijfje rondstappend in de buurt van het nest en hier
en daar iets oppikkend, gaandeweg dien kringwal opgebouwd? Dat oppikken en weer
wegwerpen van voorwerpen of het maken van schijnbewegingen in dien geest is een
welbekende trek bij kluten, grielen en andere steltloopers. Misschien wil Strijbos
nog wel eens vertellen, hoe zijn keutelgriël zich in volgende jaren heeft gedragen.

Ook andere vogels dan steltloopers doen aan nestversiering. In Mei 1909 zag ik
een paar spreuwen onophoudelijk bloemen plukken van een paardenkastanje en die
naar hun nest dragen. Wat ze er mee voor hadden weet ik niet. In 1908 had een koet
in het Naardermeer drie bloemen van de witte waterlelie op den rand van zijn nest,
mooi op gelijke afstanden, niet toevallig meegekomen met slierten, maar boven aan
den stengel afgebeten. Andere koeten in de buurt hadden dat niet en ze leken er
ook niet jaloersch om. Dat sommige roofvogels levend groen in hun nest verwerken
komt heel dikwijls voor, in het bijzonder bij havik en sperwer.

Wanneer we onze aantekeningen nog eens nazien en tijdschriften napluizen,
vinden we stellig nog veel meer voorbeelden van nestversiering, om het nu maar
eens zoo te noemen. En nog van meer belang is het, om in dit nieuwe jaar nog eens
bijzondere aandacht aan deze zaak te wijden.

JAC. P. THIJSSE.

HEKSENKRUID EN DE FLORA VAN TER APEL.

Bij een kort bezoek aan Ter Apel op 2 Sept. j.l. vond ik in het bosch bij het bekende
klooster een planten-associatie, die talrijke vertegenwoordigers van de flora der
loofbosschen bevatte: nagelkruid, boschandoorn, maagdepalm, boschaardbei,
witte klaverzuring en heksenkruid. Vooral laatstgenoemde soort, die er in een groot
aantal exemplaren voorkwam, trok mijn aandacht, omdat ik wist, dat deze plant in
Nederland niet algemeen en in het Noord-Oosten vooral zeer zeldzaam is. Een blik op
het plantenkaartje van Goethart-Jongmans No. 519 (1906) leert ons, wat toen van de
verspreiding in Nederland bekend was. We vinden dan de volgende streken, waar
de plant meer of minder verspreid voorkomt: Z.-Limburg, Walcheren, de duinstreek
van Den Haag tot Haarlem, het Rijn- en IJsselgebied van Arnhem tot Utrecht west-
waarts en tot Wijhe noordwaarts, Twente en nog eenige verder uiteenliggende
vindplaatsen. De meeste dezer opgaven zijn van ouderen datum en niet nauwkeurig
omschreven. In het gebied ten N. der Overijselsche Vecht wordt *Circaea* opgegeven
voor: Beetgum, Groningen, Slochteren, de Leek, Paterswolde, Ruinerwolde, Assen,
Weerdinge, Meppel, Weende onder Vlachtwedde (Prod. Fl. Bat. Ed. alt. No. 519);
het bovengenoemde kaartje vermeldt bovendien in dit gebied een nauwkeurig bekende
vindplaats, bij Winschoten.

De plant ontbreekt in het verslag van de zomereexcursie der Ned. Bot. Vereeniging,

in 1920 bij Ter Apel gehouden (Ned. Kruidk. Arch. 1920, bl. 20—31), waarbij gedurende 5 dagen door een 13-tal leden der Vereeniging onder leiding van den met de locale flora zeer bekenden Dr. J. A. Tresling de onmiddellijke en verdere omgeving der plaats floristisch onderzocht werd. Dat men daarbij het bedoelde bosch zeker niet overgeslagen heeft, blijkt uit de opmerking l.c. bl. 29: „Tusschen de groote bedrijven werd de naaste omgeving van het Boschhuis natuurlijk grondig onderzocht”. Het is dus nagenoeg ondenkbaar, dat de plant toen over het hoofd gezien zou zijn en daar ik nu de aanwezigheid van naar schatting een paar honderd exemplaren, blijkbaar volkomen natuurlijk gemengd met de andere bovengenoemde flora-elementen, constateerde, schijnt men wel te mogen aannemen, dat de plant sedert 1920 dit bosch als nieuwe standplaats bezet heeft. Ik heb met de mij ten dienste staande gegevens niet kunnen uitmaken, of zij er al eer waargenomen is. Zooals bekend is, zijn de vruchtjes van *Circaea* van weerhaakjes voorzien, waardoor ze zich gemakkelijk aan de kleeren van voorbijgangers en allicht ook aan de pooten van sommige dieren vasthechten en op deze manier verspreid kunnen worden.

De redacteur van bovengenoemd verslag, de bekende, helaas onlangs overleden, florist, Dr. L. Vuyck, vat als algemeen indruk der Ter Apel'sche ervaringen samen, dat men hier met een betrekkelijk arme flora te doen heeft. Ter wille van eenige zeldzaamheden, die tot de z.g. glaciaal-relicten behooren (*Rubus saxatilis*, *Cornus suecica*, *Trientalis europaea*) ziet men dat gewoonlijk over het hoofd, maar het is zeker opmerkelijk, dat talrijke andere soorten, elders overvloedig voorkomend, hier niet of zeer sporadisch worden aangetroffen. Het verslag vermeldt daarvan talrijke voorbeelden. Over 't algemeen vertoont de plantengroei het karakter eener hoogveenflora, waarop noch de kleiplanten, noch de zandplanten en ook niet de echte laagveenplanten zich thuisvoelen. „Toch was en is het een zeer merkwaardige streek uit botanisch oogpunt; wij hopen, dat de alles nivellerende civilisatie er vooreerst niet moge binnendringen”.

Tot zoover het verslag. Het zou zeker de moeite waard zijn, deze zelfde streek nog eens floristisch te inventariseeren en de resultaten met die van 1920 te vergelijken. Ik vrees, dat blijken zou, dat de „alles nivellerende civilisatie” den toestand der wilde flora er niet op heeft doen vooruitgaan.

In verband met den oorsprong van het Ter Apel'sche bosch citeer ik het volgende uit de monografie van Tacke und Hoffmann: „Die Norddeutschen Moore (p. 77, 78). „Wenige Kilometer jenseits der Grenze liegt das ehrwürdige Kloster ter Apel. Beim holländischen Zollhaus ist's, als ob man in eine andere Welt träte. Andere Sprache, andere Sitten, andere Gesichten umgeben uns. Dort ist Leben, dort ist Verkehr. Pferde ziehen die beladenen Schuten und Tjalken auf- und abwärts. Vor jeder Schleuse staut sich eine kleine Flotte auf. Auf deutscher Seite sind die Kanäle leer. Das Kloster wurde von Bentlage aus gegründet. Wo immer sich die grauen Brüder niederlieszen, war Kultivierung der Wildnis ihre erste Absicht. Das ist ihnen in ter Apel wunderbar gelungen. Die braven Zisterzienser sind dahin. Im ehemaligen Kreuzgang werden Matratzen geklopft, im Klostergarten Hotelbetten gesonnt. Die Saison ist zu Ende.

Das Kloster ter Apel ist heute eine in Holland vielgerühmte und vielbesuchte Sommerfrische. Nur noch die altherwürdige Klosterkirche mit ihren hohen, gotischen Giebeln und dem vom Orden vorgeschriebenen kleinen Dachreiter gemahnt der fernen Zeiten. Das Gotteshaus, ehemals auf kahler Düne am braunen Moorbach errichtet, wird heute fast erdrückt von einem Wald von himmelhohen Bäumen; ganz ter Apel ist heute keine Moorkolonie, es ist eine richtige, wundervolle Waldfrische".

Afgezien van de rooskleurige schildering van den economischen toestand der veenkolonie in 1912, waarmee de tegenwoordige zeker wel een zeer schrille tegenstelling vormt, interesseert ons in deze beschrijving vooral de mededeeling, dat het „Gotteshaus ehemals auf kahler Düne . . . errichtet" werd. Dit zal ook wel inderdaad het geval zijn, maar dan volgt daaruit tevens, dat het bosch van Ter Apel van betrekkelijk jongen datum is en verder, dat de geheele associatie van loofboschplanten, waartoe ook een der drie bovengenoemde „glaciaalrelicten", n.l. *Trientalis europaea* behoort, in recenten tijd in het boschterrein geïmmigreerd is en *Circaea* daaronder een der laatste immigranten was.

Deventer, September 1932.

H. R. HOOGENRAAD.

☞ ☞ ☞

ZWERFTOCHTEN IN OER-NEDERLAND. (VII) HULSHORST (G.) No. 2.

Nadat ik in December 1928 voor het eerst mijn ondervindingen op het Stuifzandterrein van Hulshorst in D. L. N. jaarg. XXXIV, afl. 2, gepubliceerd had, bekwam ik de vrees, dat ik mijn oordeel een weinig vlug had te kennen gegeven, want mijn kennismaking met dit terrein was toen slechts van tamelijk korten duur geweest.

Inmiddels had ik echter verschillende keeren gelegenheid om hier nog eens rustig rond te dolen en te onderzoeken; ik kon toen tot mijn voldoening vaststellen, dat mijn eerste mededeelingen niet herroepen mogen worden en voorts mocht ik vernemen, dat dit zoo belangrijk stuk natuur (zie photo's No. 2, 3 en 4) thans tot natuurmonument was verheven.

Laat ons hopen, dat de weinige, maar zeer imposante zwerfstenen (photo 1 vertoont er een) uit het hooge Noorden, die hier liggen, nu ook door het publiek resp. de verzamelaars van

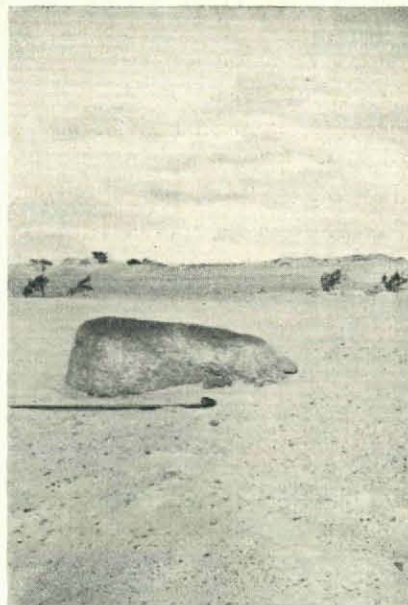

foto Oppenheim.

Fig. 1. Natuurmonument Hulshorst.
Groot Zwerfblok.